

אבובית החרטומים צמח הגדל במרומי החרמון (יולי 2010)

כתבה: ערגה אלוני

תקציר: בן שיח נמוך (5-10 ס"מ) ורחב, קוטרו 30 - 60 ס"מ. העלים ביציים, קטנים, נגדיים, מדיפים ריח מנתה חזק ונעים. הפרחים ערוכים בקרקפות, צבעם לבן עד סגול חיוור, וצינור הכותרת (אבוב) ארוך. הפריחה שופעת, מאוחרת (יולי-אוגוסט). גדל רק בחרמון במדרונות מוכי רוח, אבניים במיוחד. מרום 2,000 מ' ועד שיא החרמון. המין נפוץ לאורך רצועת ההרים מן הבלקן, דרך הרי תורכיה, פרס ואפגניסטן, עד הרי פמיר וטייגן-שאן, והחרמון - גבולו הדרומי.

=====

אבובית החרטומים (משפחת השפתניים) היא בן-שיח נמוך, מעוצה ומסועף בבסיסו הגדל מרומי החרמון, גובהו 3-7 ס"מ קוטרו עד 50 ס"מ. גבעולי הצמח עגולים (בשונה מיתר בני המשפחה להם גבעולים מרובעים), המתעצים עם צמיחתם. עלי הצמח פשוטים (רוחבם 0.5 ס"מ אורכם 1 ס"מ), מסודרים נגדית בצפיפות על הגבעול. צורתם דמוית ביצה, הפטוטרת קצרה, הטרף תמים. מכוסים שער קצר כסוף המקנה לעלה צבע אפרפר. העלים ארומטיים בעלי ריח נעים הדומה לריח זוטה לבנה. צדו התחתון של העלה בעל עורקים מודגשים. הצמח ירוק כל השנה. בחורף הצמח מתכסה שכבת שלג ואינו פעיל.

מימין: אבובית החרטומים בשיא פריחתה. משמאל: הענפים העלים וצורת התפרחת. צילמה ערגה אלוני ©

בקצות הענפים מתפתחות תפרחות קצרות דמויות קרקפת מעוגלת (שמידע, לבנה, פרגסון 1977) מעוטרת ע"י קבוצת עלים וכ-20 פרחים בשלבי פריחה שונים. הפרח דו מיני בדך כלל, דו-שפתי צבעו לבן עטור כתמים או פסים קצרים סגולים. הגביע צר וארוך ולו 13 עורקי אורך, מסתיים ב-5 שיניים קצרות. הכותרת מורכבת מצינור ארוך המסתיים בשתי שפות: עליונה ותחתונה. שפה עליונה קצרה התחתונה רחבה ושסועה ל-3 אונות מעוגלות. הלוע חסר טבעת שערות כמו ברבים מפרחי השפתניים (פינברון-דותן, דנין 1991). עלי השפה התחתונה מצוירים בקווי אורך סגולים המשתקפים גם בגב השפה. הקווים מנחים את המאביקים לנוע לכוון לוע הפרח. אבקנים 2, בולטים בצינור הכותרת, בעלי לשכה אחת פורייה והשנייה עקרה, לפעמים 2 מהם מנוונים. לעיתים לפרחים אחדים 4 אבקנים ויש פרחים שהם חדמיניים בעלי זוויג נקבי בלבד (שמידע, לבנה, פרגסון 1977). במין זה ידוע מהספרות על צמחים הנוטים לגדל רק פרחים נקביים, כלומר הצמח הוא "עקר זכרי" (שמידע- מידע בעל-פה). מגמה זו שכיחה במינים בני משפחת השפתניים, וטרם נמצא הסבר "מדוע התופעה בה ישנם "צמחים עקרים-זכרית" Gynodioecious שכיחה במשפחה זו (Baker 1948).

מימין: מבנה התפרחת, פרחים וניצנים מוקפים עלים. משמאל הפרח שפתני לבן מעוטרי סגול. צילמה ערגה אלוני ©

אבובית החרטומים גדלה בארץ רק במרומי החרמון, מרום 1900 עד פסגת החרמון 2814 מ' בחגורת הצומח הטרגקנטי שם היא נפוצה. שולטת באזורים מוכי רוח במדרונות דולומיט וגיר בעלי מרקם גבישי גס בגוון צהבהב שבעת בלייתו, מותיר סלעים מחוררים וחצץ גס. בעולם המין נפוץ בשרשרת הרי טיין-שן באסיה, באפגניסטן פרס אירן וטורקיה ובהרים בדרום מזרח חצי האי הבלקני. דגם תפוצה המתאים למינים טרגקנטיים הגדלים בהרים גבוהים וצחיחים במרכז אסיה ובמערבה. החרמון הוא גבול תפוצתו הדרומי של המין. בטורקיה- במזרח אנטוליה וכן בפקיסטן קיימים דווחים על פולימורפיזם של המין והימצאותם של כמה תתי מינים (שמידע לבנה 1980).

הצמח מבוקש לשימוש מסורתי בגלל הארומה שבעלים. משתמשים בעיקר בהם להכנת משקה המוכן מעלים חלוטים. כמו כן, נבדקה באירן אפשרות שימוש בצמח למרפא בשל השפעותוהאנטיבakterיאלית של השמן אתרי שבצמח -לשמירת יוגורט Doogh, שהוא משקה פופולרי, כנגד התפתחות חיידקי סלמונלה, וסטפילוקוקוס. המרכיבים העיקריים בצמח קרוואקרול (65.22%), תימול (19.51%), p-cymene (4.86%) ו-γ-terpinene (4.63%). נמצאו יעילים כנגד התפתחות שני פתוגנים אלה ביוגורט, והם ראויים לבדיקות נוספות בשימור מזון (Shahbazi 2016).

ספרות:

אלון ע (עורך) 1985 החי והצומח של ארץ-ישראל אנציקלופדיה שימושית מאוירת. משרד הביטחון, החברה להגנת הטבע. כרך 11 עמ' 70 .
פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

שמידע א לבנה מ ופרגסון 1977 בין שלגי חרמון. משרד הביטחון, רשות שמורות הטבע.
שמידע א ולבנה מ 1979 טבע החרמון. הוצאת הקבוץ המאוחד, 275 עמודים.
שמידע א לבנה מ 1981 מגדיר לצמחי החרמון, חוברת בהוצאת החברה להגנת הטבע.
109 עמודים.

Baker HG 1948 Corolla-size in Gynodioecious and Gynomonoecious species of flowering plants. Proc. leeds Phil. Soc. p 136-139.

Shahbazi Y 2016 Ziziphora clinopodioides essential oil and nisin against Salmonella typhimurium and Staphylococcus aureus in doogh, a yoghurt-based Iranian drink Vet Res PMC 7(3) 213-219.

Flora of Pakistan: www.floras.org

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2020 אבובית החרטומים *Ziziphora clinopodioides* צמח הגדל
במרומי החרמון (יולי 2010) פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 7.

<https://www.kalanit.org.il/ziziphora-clinopodioides-07-2020>

=====